

Mälestused imelistest inimestest

Viivi Luik. Kuldne kroon. Tallinn: EKSA, 2023. 296 lk.

Lauri Sommer. Toome tuled. 2015–2021. Tallinn: Menu, 2022. 320 lk.

Mõnd inimest oled justkui tundnud kogu aeg ja ei ole ka. Kirjanike puhul on see kindlasti nii. Mäletan täpselt, kuidas kohatusin Viivi Luigega, keda seni olin tundnud vaid tema kirjutatud sõna ja ta teoste retseptiooni kaudu.

Sain Luigega tuttavaks 18. oktoobril 2014 Tartu Ülikooli ajaloomuuseumi valges saalis, kus tähistati konverentsiga Ene Mihkelsoni 70. sünnipäeva. Tundsin kullas kellegi pilku. Pöördudes selgus, et see keegi on Viivi Luik. Ei ole liialdus öelda, et seal valges saalis sai sõna lihaks, eriti kohane on see võrdlus autori puhul, kes seda ise sageli kasutab. Kuidas võinuks Viivi Luik teada, missugust mõju on mulle avaldanud tema looming? Aga võib-olla teadis ka, sest vähe on neid, kellele see mõju ei avalda. Võisin näida pisut kohkunud, kuid Luike ei kohuta miski, tema naeratas laialt ja ütles tere ning tema teretus kõlas nagu teadaanne, nagu kuulutus, ja tõepoolest, sellest saadik olemegi tuttavad ning pidanud mõnegi meeldejääva vestluse.

Sama täpselt mäletan esimest kohtumist Lauri Sommeriga. Ka selle seiga on määranud üks suur kirjanik oma sündimise hetkega. Kristian Jaak Peterson ei osanud aimatagi, et tuleb aeg, mil tema samasuguseks pärisosaks kui maakeelsed luuletused saavad punane samet, kiiskavad kuldkerad, lillekimbud, suupisted ja lõunamaa vein. Just nõnda tähistati 14. märtsil 2013 Tallinnas restoranis Gloria emakeelepäeva ning jagati Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastaauhindu. Saali keskmises lauas viibiv lärmakas-värvikas

poet täitis oma isiku ja häälega pea kogu ruumi ja ürituse, rohkem kui ametlik eeskava jäidki meelde tema etteasted. Lauri Sommer seevastu oli valinud koha saali servas, ta vaikis, tal oli seljas punasekirju paelaga ääristatud valge pluus ning tema naeratus oli pööratud sissepoole. Sommeri teoste juurde jõudsingi võib-olla alles selle vaikse naeratuse kaudu.

Nüüd on Viivi Luik ja Lauri Sommer saanud üsna samal ajal valmis mälestuste-raamatu, mälestused inimestest.

Luik ja Sommer on küll eri põlvkondade kirjanikud, kuid neil on üksjagu ühist. Mõlemad on pärit Mulgimaalt, kasvanud soo veerel ning alustanud kirjanikuteed luuletajana. Ka nende teostes ja inimeste tajumises on midagi ühist. Sarnaneb juba tajude sõnastamise aeglus: igal aastal uue raamatu ilmutamine ei ole kummalegi autorile omane, mälestusteraamatudki on valminud võrdlemisi pika aja jooksul. Sarnaneb ka tajude sõnastamise viis: „Kuldne kroon” ja „Toome tuled” kõlavad poeetiliselt, need on kirjutatud luuletaja sulega.

Mõned autorid, kellest nad kirjutavad, on samuti samad. Eriti silmapaistev on mõlemas raamatus Artur Alliksaare kohalolek, olgugi et talle pühendatud leheküljed ei hõlma kummastki kuigi suurt osa. Asi ei ole vaid Alliksaare juubeliaastast johtuvas kõrgendatud tähelepanus geniaalse looja vastu. Andres Ehini tsitaadi kaudu on Alliksaar andnud Luige raamatule lausa pealkirja: „Kui kuuekümnendates aastates üldse midagi kuldset oli, siis oli see kroon põlatud poeedi peas” (lk 7). Alliksaar kehastab ühtaegu põlvkonna saatust ja mõttepriiust kogu trööstituse kiuste. Samamoodi on mõlemas raamatus ja mõlema autori elus tähtis roll Uku Masin gul ja Jaan Kaplinskil. Luige teoses saavad veel tähelepanu Juhan Viiding, Mati Unt, Ene Mihkelson, A. H. Tammsaare, Marju Lepajõe, Vello Salo, Jaan Kross, Lennart Meri, Andres Tolts, Mare Vint, Olev Subbi,

Anne Fried, Thomas Mann, Hans Georg Heepe, autori onu Hans Kitsing ning vane-mad Johannes ja Hilda Luik. Luik kirjutab „Kuldse kroonis” ennekõike lahkunutest („Sest elavate lood on veel pooleli”, lk 7).

Sommeri „Toome tuled” tähtsaim tegelane on alles väga noor. Tõtt-öelda läkski isa ja tütre lugu, millega raamat algab, mulle enim korda. Kena on lugeda, missugune näeb välja Liidi lapsepõlv Toomemäel. Sommeri tütre sündimise ajaks oli naistekliinik Toomemäelt juba Maarjamõisa kolinud ja võib-olla seetõttu Sommer kirjutades eriti ei mõelnud sellele, et Toomemägi on olnud põlvkondade kaupa sündimise paik, kuid ega selle teema nappi käsitlust saa ka ette heita. Samavõrra ja kohati rohkemgi kui tütar pälvivad raamatus tähelepanu Indrek Hirv, erakondlased ja paljud teised Sommeri kaas-teelised. Lahkunutest on esil juba mainitud Alliksaar ja Masing.

Tutvusin Sommeriga küll Kristian Jaak Petersoni sünniaastapäeval, kuid Petersonist on „Toome tuledes” juttu üllatavalt napilt: ainult pool lehekülge tema auks püstitatud skulptuurist ja sellega seotud tavandist (lk 33). Ometi asus ajal, mil Peterson Tartus õppis, Toomemäel ülikooli raamatukogu. Eesti kultuuriloos erakordselt tähtis paik tuleb „Toome tuledes” jutuks vaid seoses paari kurioosumiga (lk 31–32). Võib-olla kirjutab Peterson just seal oma „Laulja”? Küllap liikus Toomemäel ka F. R. Faehlmann, kelle tähtsus eesti kirjanduse ajaloos on samuti määratu. (Kahe noore suurkuju võimalikku kohtumist ja vaimset lahknemist on romaanis „Seisab üksi mäe peal” (1987) huvitavalt kujutanud Maimu Berg.) Imestasin pisut Sommeri leiguse üle eesti kirjanduse lätete vastu, aga muidugi on tal õigus leida ja valida ise need tuled, kes tema Toomemäge valgustavad. Küllap piisabki sedastusest, et kõik Petersonile järgnevad poeedid on „tema poolt märgitud, tahavad nad seda või ei” (lk 33).

Õigupoolest ei allu „Kuldne kroon” ega „Toome tuled” arvustamisele, sest kuidas saaks arvustada kellegi mälestusi, muusa-sid ja südameautoreid? On, nagu on. Mõne retsensiooni on „Toome tuled” siiski pälvinud. Alvar Loog näeb teoses iselaadset katset tabada ja jäädvustada Toomemäe kaudu Tartu vaimu, portreeterida nii seda linna kui ka määratleda selle rolli autori elus ja kujunemises. Loog tõdeb: „Sommer tõestab meile, et mälestused on head selt-silised. „Toome tuledes” tegi ta näljaleivast kihilise tordi, mille maitse ja toiteväärtus hakkavad ajas ilmselt üksnes kasvama.” Kriitik nuriseb vaid selle üle, et ei saa kohati aru, kas tekstis on hooletusvead või viskab autor faktide üle nalja.¹

Maia Tammjärve etteheited on konkreetsemad. Ta osutab, et raamat kõneleb suurte (mees)poetide suhetest naistega, kes küllap ongi Toome tuled, ning paneb pisut pahaks nii muusade kujutamise viisi („tibus” jm) kui ka asjaolu, et suurmehed on „Toome tuledes” asetatud „vilavi silmi ja valimatult naisi jõllitavasse positsiooni”. Õigusega osutab Tammjärv ka segasele viitamissüsteemile.²

„Toome tuled” viitamissüsteem on koguni arusaamatu. Sellest on kahju, sest olgugi tegu autori mälestustega, on nende kirjapanekule eelnenud mahukas uurimistöo ning arhiividest lugeja ette toodud hulk väärtuslikku ja põnevat kultuuri-loolist teavet. Raamatu lõpus leidub küll tsiteeritud allikate loend, kuid seda on tekstisiseste viidetega raske kokku viia. Tulevastele uurijatele on antud hulk intriigerivaid juhtlõngu ning siis lõng otsekui läbi lõigatud.

„Kuldse kroonis” puuduvad viited sootuks. Antud teose puhul on aga liig neid soovida, kuna autor rõhutab kor-

¹ A. Loog, Mälestus on ikka millegi lein? – Postimees. AK 16. IV 2022, lk 26.

² M. Tammjärv, Toome muusad, kenakesed piigad... – Vikerkaar 2022, nr 7–8, lk 171–175.

duvalt, et tegu on pigem belletristika kui teatmeteosega, pigem mängu kui kroonikaga. Kohe eessõnas „Raamatu võti” teatatakse: „Kes tahab täpsust, see usaldagu entsüklopeediaid ja rahvastikuregistrit” (lk 7). Alliksaare-peatükis tõdeb Luik mälu ekslikkust (vt lk 88–89), kohendades üht „Seitsmenda rahukevade” seika. Lõppu lisatud „Peategelased” otsekui muigab kirjandusleksikonide üle.

Mida ebausaldusväärsem näib „Kuldne kroon” kirjandusloolise andmestiku ja mäلودokumendina, seda nauditavam on see ilukirjandusena. Tegu ongi ennekõike uue lüliga 1985. aastal alanud „Seitsmenda rahukevade” seerias, kuhu kuuluvad veel „Varjuteater” (2010) ja „Ma olen raamat” (koos Hedi Rosmaga, 2010). Luige raamatule eelnes ka raadioloeng.³ Samamoodi on seriaalsus omane Sommerile: „Toome tuled” moodustab mõttelise terviku paigaineliste teostega „Räestu raamat” (2012) ja „Sealpool sood” (2014). On niisiis paratamatu, et mõni episood tuleb kummagi autori teoste austajatele tuttav ette. Rohkem on siiski uusi. Just uued, et mitte öelda sensatsioonilised seigad tõstavad „Kuldse krooni” puhul esile Vilja Kiisler artiklis „Kuidas Mati Unt oleks Viivi Luige äärepealt maha lasknud?”⁴ Teosele on mõistagi tähelepanu pööranud teisedki kriitikud,⁵ raamatukogus on sellele järjekord.

³ V. Luik, Kuldne kroon. – Ööülikool. Eesti Rahvusringhääling 2020. <https://jupiter.err.ee/1099546/ooülikool-viivi-luik-kuldne-kroon>

⁴ V. Kiisler, Kuidas Mati Unt oleks Viivi Luige äärepealt maha lasknud. – Eesti Päevaleht. LP 10. V 2023, lk 12.

⁵ „Kuldsest kroonist” on kirjutanud näiteks Margit Kattai Sakalas (7. III 2023), Vallo Kepp Eesti Kirikus (12. IV 2023) ja Margus Mikomägi Maalehes (11. III 2023).

Ettevaatust siiski sensatsioonidega. „Kes arvab, et mälestused kedagi paljastavad, eksib,” alustab Luik peatükki Juhan Viidingust. „Kõik mälestused paljastavad ainult seda, kes mäletab” (lk 39). Mida paljastab Luige mälestusteraamat mäletaja enda kohta? Õigupoolest mitte midagi. Kas või tõik, et noor inimene riskib odava rongipileti nimel dokumendi võltsimisega ja mässib sõbragi ettevõtmisse, ei ole ju üllatav. Omaenda tõelise „inimese kapikese” juurde laseb Luik ikka vaid oma lähedased, kui nemadki. On teemasid, mida ta ei käsitle oma teostes ilmselt mitte kunagi ja mille kohta ei sobi küsida.

Küll aga saavad kinnitust autori elujanu, pöörasevõitu huumorisoon ning oskus märgata piasiasju, mis teevad lihtsast töömehest või talunaisest suure isiksuse. „Tõe ja õiguse” ettelugemise saatel kasvanud Luik mõjub mõnikord justkui Tammisaare väike õde, ta jagab sama eetost ja imeihalust. Kuhjaga saab kinnitust tema varem sõnastatud kreedo: „Hall argipäev on tõesti olemas ainult seda võrd, kui võrd me ISE laseme tal olemas olla. Meie kohustus siin maa peal on oma elus näha imet ja see ime teistele nähtavaks elada. Kui on pime, saa ise lambiks.”⁶ Niisuguseid inimesi kirjeldab Viivi Luik „Kuldses kroonis”, niisugune on ta ka ise.

Imelambid, Toome tuled. Kuidas arvustada raamatut kellegi niisuguse sulest, kes on ise sõnaks saamist väärt? Kes ongi ise raamat? Saab vaid meenutada esimest kohtumist ja tunda tänu.

PILLE-RIIN LARM

⁶ V. Luik, H. Rosma, Ma olen raamat. Tallinn: SE&JS, 2010, lk 25.